

Юлія Зиновіва

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРШОГО ДЕРЖАВНОГО МУЗЕЮ І ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА ТА ЇХНІХ СПІВРОБІТНИКІВ У 1920-Х РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ НАУКОВОГО АРХІВУ НХМУ)

Новий етап у житті співробітників Київського художньо-промислового і наукового музею, який зусиллями колективу та його багаторічного директора Миколи Біляшівського намагався отримати у новоствореній Українській державі статус Національного, почався із захоплення Києва 5 лютого 1919 р. Українською Червоною армією. Завдяки документам з НА НХМУ ми можемо дістати відомості про матеріальний стан музею та його співробітників, дослідити матеріальні та фінансові проблеми, що виникли після захоплення Києва більшовиками у 1919 р. Документи наступних років збереглись в архіві не в повному обсязі, але й вони дають змогу дослідити цю тему.

У першому документі від 17 березня 1919 р. зазначено, що всі співробітники автоматично увійшли до Центрального комітету професійних спілок державних організацій м. Києва та мали сплатити внесок у 5 крб [1, 25]. В музеї було організовано Комітет співробітників музею, загальне керівництво здійснював т. зв. політичний керівник М.Є. Дадикін. В НА НХМУ зберігся цікавий документ про втручання нової влади у буденне життя. Комітет співробітників музею видав довідку від 3 травня 1919 р. директорові музею М. Біляшівському (посада якого зазначалася як співробітник Першого державного музею), про дозвіл купувати для себе тютюн і яка засвідчувала, що той є курцем [1, 35]. Текст надруковано українською мовою зі значними орфографічними помилками.

Про стан будівлі музею на травень 1919 р. можна довідатися з подання до ВУКОПИС (ВУКОПМіС) політичного керівника музею М. Дадикіна, написаного російською мовою: не вистачало скла у верхніх вікнах та у скляній стелі, дах істотно проіржавів, не працювали водостічні труби і вода потрапляла до приміщення – у кути кімнат етнографічного, історичного відділу та відділу «Старий Київ» [1, 38]. 25 травня того ж року Дадикін звертається до ВУКОПИС з проханням виділити 3 щітки для підлоги та 2 фунти свічок для освітлення музею, оскільки електропостачання не було [1, 49].

Про витрати Першого державного музею на утримання влітку 1919 р. свідчать декілька документів: звіти перед ВУКОПИС про отримані кошти (від 25 червня 1919 р. рахунок за переробку димаря від плити на 450 крб [1, 60]). Отже, у звіті про аванс на 9598,49 крб від 25 червня 1919 р. вказано, що ці гроші було витрачено на наступні потреби: за переплетення конторської книги – 150 крб, за складання кошторису на ремонт музею – 200 крб, оплата воєнного податку за 1918 р. – 25 крб, оплата міському електропідприємству за телефон за періоди з 29 травня 1918 р. до 29 травня 1919 р. та з 29 травня до 29 листопада 1919 р. – 560 крб, оплата за спожиту електроенергію з березня до грудня 1919 р. – 463,64 крб, заробітна плата співробітників – 6000 крб, заробітна плата доглядачів – 1950 крб [1, 78]. Зі звіту можемо зробити висновок, що музей не сплачував за користування телефоном та за спожиту електроенергію з травня та, відповідно, з березня 1918 р., через що виділялись кошти на погашення заборгованості. Також музей, ймовірно, отримав дозвіл на проведення необхідних ремонтних робіт. У звіті перед ВУКОПИС за 22 липня 1919 р. [1, 109, 109зв.] про аванс у розмірі 10 тис. крб зазначені не лише витрати на утримання будинку (де в 4 квартирах проживали з родинами 31 співробітник музею, зокрема вчений зберігач, зберігач історичного відділу, завідувач господарством та двірник [1, 125, 138]), комунальні послуги, канцелярію та заробітну плату, але і на придбання предметів для музейної колекції та на перевезення предметів, які співробітники музею збирали в покинутих приватних помешканнях. Витрати розподілилися наступним чином: в бюро з розподілу канцелярського приладдя (олівці, пера, чорнило, стрічка для друкарської машинки) – 154,3 крб, за очищення димарів з 1 січня до 1 липня 1919 р. – 200 крб, за перероблення димарів – 150 крб, В. Поповій за альбом «Види Києва» – 150 крб, Шидловському за вишивку по оксамиту – 100 крб, Дранчеву за перевезення речей – 360 крб, Паличко за речі – 300 крб, за ви-

готовлення штемпеля – 40 крб, оплата за електроенергію з січня до квітня 1919 р. – 246,54 крб, оплата праці гідів – 525 крб, оплата праці доглядачів (15–30 червня) – 1750 крб, оплата праці співробітників музею – 5840 крб, окремо М. Біляшівському за візника – 50 крб та за придбані речі для археологічного відділу – 125 крб.

Окремо у червні було видано аванс для закупівлі продуктів відповідно до декрету Наркомпраці від 11 червня 1919 р. [1, 95]. З цього документу можемо одержати інформацію про тогочасних співробітників музею:

№	Ім'я співробітника	Посада	Надані кошти, крб.
1	Біляшівський Микола Федотович	вчений хранитель	2000
2	Щербаківський Данило Михайлович	зберігач етнографічного та історичного відділів	2000
3	Козловська Валерія Євгенівна	зберігач археологічного відділу	2000
4	Бурачек Микола Григорович	зберігач художнього та художньо-промислового відділу	2000
5	Онацький Доментій Григорович	вчений бібліотекар	700
6	Балюра Іван Кондратійович	фотограф-монтажувальник	1500
7	Салівон Григорій Дмитрович	спеціаліст 1-розряду	1200
8	Родзянко Олена Володимирівна	діловод	1000
9	Мовчан Данило Юхимович	завідувач господарством	1200
10	Голян Данило Семенович	доглядач	1200
11	Шипулін Костянтин Іванович	доглядач	1200
12	Тучапський Віктор Вікентійович	доглядач	1200
13	Родзянко Борис Олексійович	керівник (тобто екскурсовод)	900
14	Маковоз Сергій Якович	керівник (тобто екскурсовод)	700
15	Мокроус Павло Гнатович	керівник (тобто екскурсовод)	300
16	Нога Дем'ян Іванович	двірник	780

У липні 1919 р. штат музейних співробітників Першого державного музею зменшився до 8 осіб, оскільки доглядачі, технічні робітники та екскурсоводи були виведені поза штат. Народний комісаріат освіти, який керував музеєм, планував ще більше скоротити штат, про що свідчить лист від 18 липня 1919 р. вченого зберігача (хранителя) музею М. Біляшівського, який протестував проти такого рішення [1, 101]. У листі вказано, що штатні співробітники були залучені до роботи з ревізованими предметами, окрім того М. Біляшівський нагадує Народному комісаріату освіти про те, що музей нещодавно називався Український Національний. Подібний за змістом лист про недопущення скорочення співробітників учений зберігач музею 26 липня 1919 р. надсилає голові ВУКОПІСу [1, 113], нагадуючи про необхідність виділити кошти на ремонт музею («музей у стані повної руїни») і що співробітники, не отримавши платні за липень, перебувають у скрутному становищі. М. Біляшівський також у листі від 30 липня 1919 р. до голови ВУКОПІСу вносить пропозиції щодо реорганізації музейного штату: «Практика музейного життя показала, що доглядачів потрібно перевести з чергових на постійні, бо робота Музею вимагає їхньої присутності щоденно. Тому прошу зарахувати чергових доглядачів з 1 липня цього року на місячний оклад утримання 1200 крб на місяць, що буде вигідніше для Державного Казначейства. Щодо гідів-керівників, що отримують 75 крб на добу, то прошу їхнє утримання встановити у вигляді місячного окладу з того розрахунку, що 2 з них дають пояснення три рази на тиждень – 12 разів на місяць і мають отримувати місячне утримання 900 крб, а 1 – чотири рази на тиждень і має отримувати на місяць 300 крб» [1, 116].

Низку документів з НА НХМУ присвячено забезпеченню музейних співробітників найнеобхіднішими предметами споживання та продуктами харчування у 1919 р. відповідно до встановлених норм: звернення до Радянського овочево-фруктового магазину з проханням надати музею овочі і фрукти [1, 102]; спільне зі співробітниками Публічної бібліотеки і Музейного Фонду звернення з проханням надати чаю [1, 103]; звернення до Губпродкому з проханням надати простого та туалетного мила [1, 104]; прохання надати за встановленими цінами 11 співробітникам музею та 50 членам їхніх родин на два місяці 12 пудів цукру (196,56 кг) і 2 пуди солі (32,76 кг) [1, 149].

Хоча М. Біляшівський отримав статус вченого зберігача музею, він продовжував піклуватися про будівлю музею та вирішував господарчі питання. 5 серпня 1919 р. М. Біляшівський звернувся до державного відділу опалення з проханням надати музею 7 куб. сажнів дров (15,12 м²), нагадавши чиновникам, що музей – це просвітницький заклад, який через відсутність опалення буде закритий і його експонати постраждають [1, 120]. Дрова для музею придбали у вересні 1919 р. у приватної особи за 3370 крб, за їхнє перевезення і вивантаження було заплачено відповідно 1560 і 400 крб, а музейні пічки були оснащені герметичними дверцятами [1, 122]. Ще однією турботою М. Біляшівського у серпні-вересні 1919 р. було скління вікон музею. Від Раднаргоспу він отримав дозвіл на купівлю за 2966,4 крб 104 аркушів скла, які виявилися замалого розміру і довелося використовувати по два листи замість одного; тому вченому зберігачу довелося повторного звертатися за дозволом на придбання скла [1, 124].

У серпні 1919 р. М. Біляшівський подав доповідну записку політичному керівнику з вимогою негайного ремонту даху та кошторисом робіт на суму 130 128 крб [1, 129]. Одразу ж М. Біляшівський подає кошторис на ремонт музею і до Народного комісаріату освіти з описом ситуації, що склалася: «...дах обвалюється, в кожній залі тече вода» [1, 132].

Станом на серпень 1919 р. телефон музею, не зважаючи на оплату, не працював і учений зберігач звернувся до Управління Київської міської телефонної мережі з проханням «...поновити роботу музейного телефону 10-59, бо на музей покладено функцію охорони пам'яток мистецтва і старовини» [1, 134]. 30 серпня 1919 р. з'єднання армії УНР та УГА під командуванням генерала А. Кравса захопили Київ, та їм довелося швидко відступити під тиском білогвардійських військ. Жодних документів цього періоду в НА НХМУ немає. У грудні 1919 р. постачання електроенергії до музею поновлено не було і 23 грудня М. Біляшівський звернувся з листом до більшовицького коменданта м. Києва: «Вже довгий час музей без електричного освітлення. Служачі, що мешкають в будинку Музею вживають нафту, олію, скалки. Це загрожує великою небезпекою тим цінностям, які переховуються в музеї і мають величезну наукову і матеріальну вартість. Позаяк в місті брак води, під час пожежі від музею і його скарбів нічого не залишиться. Прошу розробити розпорядження, аби музей був негайно підключений до освітлення» [1, 169].

Будь-які документи про матеріальне забезпечення музею у 1920 р. відсутні, а за 1921 р. зберігся лише протокол загальних зборів співробітників Першого державного музею від 26 лютого, головою яких був завідувач господарством Мовчан, який розподіляв аванс на утримання [2, 1]. Наступний документ датується 15 травня 1924 р.: Перший державний музей звернувся до профспілки робітників освіти Робітос з проханням підвищити нічному сторожові Я. Г. Шевченку через важкі умови праці та відповідальну роботу заробітну плату на 75% [3, 11]. Відповіді Робітос на це звернення в науковому архіві немає.

У 1924 р. музей отримав назву Всеукраїнський історичний музей ім. Т.Г. Шевченка, а у 1928 р. виникла нагальна потреба у розширенні музейних експозиційних площ. В НА НХМУ зберігся лист від 31 січня 1928 р. в. о. директора музею Р.Р. Заклинського до Військового інженера 8-ї дільниці у Києві, який лишився без відповіді. Наводимо текст цього листа зі збереженням оригінальної орфографії: «Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка в Києві має дуже велику кількість експонатів, що ніяк не можуть поміститися в теперішньому помешканні музею. Тільки невелику частину експонатів можливо виставити для загального огляду. Між тим з громадського становища та для потреб політосвітньої роботи потрібно влаштувати виставку тих десятків тисяч речей, що призбирані й систематизовані в Історичній Музеї. Для

цього музеєві потрібне нове обширне помешкання, де можна було б розгорнути роботу Музею. Через те Музей просить передати в його користування будинок по вул. Революції ч. 5/6. офіцерське зібрання, що підходить для використання для Музею, або в якому-сь другому місці підходячий для Музею будинок» [4, 13А, 13Азв.]. Потреба у розширенні музейних площ стала причиною виселення з приміщення музею родин службовців та перетворення житлових помешкань в робочі приміщення. Протокол № 24/14 засідання музейного комітету Всеукраїнського історичного музею у Києві від 5 листопада 1929 р. присвячувався питанню «...встановлення черги виселення з Музею робітників для використання їхніх помешкань для потреб музею» [5, 12]. Першочергово планувалося виселити з квартир співробітників музею А. Онищука, Г. Колцуняка та вдову М. Біляшівського.

Питання оплати праці співробітників музею стосується документ з виразною назвою: «Протокол от 5 декабря 1929 г. заседания Пленума руководителей научно-государственных предприятий г. Киева о перспективах оплаты работы научных сотрудников на 1929–1930 г.». Ухвала протоколу свідчить, що тогорічний бюджет враховував лише виплату стипендії аспірантам. Для оплати ж праці наукових співробітників, які вже працювали в музеї, пропонувалося користуватися бюджетом минулого року. У найскладнішому становищі опинилися науковці, які прийшли на роботу у 1929 р. з аспірантури: «Це ставить в дуже важке становище нових наукових співробітників, що торік діставали аспірантські стипендії і зараз залишилися без засобів до існування» [6, 1]. Ухвала протоколу пропонувала у випадку відсутності коштів на забезпечення нових наукових співробітників «...вважати за можливе зняти ставки з тих старих наукових співробітників, які мають достатнє забезпечення на іншій роботі по суміщенню, щоб за цей рахунок задовільнити тих наукових співробітників, які знаходяться в найтяжчому матеріальному стані і які уявляють собою для наукової установи найбільш бажаний з наукового і соціального боку елементи» [6, 1]. Це рішення Пленуму керівників науково-державних підприємств Києва було доведене до відома Всеукраїнського історичного музею листом Народного комісаріату освіти № 256 від 12.12.1929 р. про виплату Козловській В. Є. та Мощенку К.В. за не основними посадами лише 50% ставки. Реакція на цей лист збереглася в ухвалі протоколу засідання Музейного комітету від 16 грудня 1929 р.: «Приймаючи до уваги всі заходи й оформлення, доручити Заклинському Р.Р. доповідатися в секції наук. робітників про спосіб збільшення зарплати. Звернутися до НКО з проською збільшити зарплату зав. відділу до 180 крб, як це виплачується в Лаврському заповіднику, мотивуючи, що зав. відділу Музею виконують роботу завід. секціями, керують роботою 10 аспірантів. Слід також згадати, що в листі НКО зазначено помилково, що зав. відділу одержують по 160 крб, тоді як фактична ставка тільки 145 крб. Виходячи з того, що робота секретаря-бухгалтера вимагає великої праці ненормованої, та що вона не досить оплачена, підвищити зарплату секретаря до ставки, що її виплачують в других музеях з обсягом такої ж роботи, дорівнюючи до Лаврського заповідника. Підвищення зробити за рахунок спец коштів адміністративним порядком, спираючись на бюлетені НКО, що на їх підставі виплачує Лавр. заповідник чи другі музеї» [5, 22]. 4 січня 1930 р. на засіданні Музейного комітету було заслухано повідомлення Народного комісаріату освіти «...щодо сполучення посад т. Мощенка К. В. та Козловської В. Є., а також про використання частини зарплати, що залишається від зниження на 50% ставки робітників, що працюють у двох установах» [7, 1]. Співробітники заслухали повідомлення, але не погодилися з ним. В протоколі зазначена пропозиція співробітника музею Б.К. Пилипенка «...звернутись до НКО з заявою про те, що завідувачі відділами керують роботою аспірантів, що прирівнює зав. відділами до зав. секціями, на цій підставі треба просити НКО дорівняти платню муз. наук. співроб. до платні робітників других подібних музеїв, як от Лавра. При збільшенні плати, поліпшиться стан робітників, а коли буде залишено тільки 50% зарплатні, то другі 50% використати на додаткових робітників – як лаборантів, або випадкових додаткових робітників при відділах» [7, 1]. Музейний комітет ухвалив цю пропозицію.

В зазначеному протоколі від 5 грудня 1929 р. містилися не лише питання виплати заробітної плати, але й видатків на наукові дослідження, місцеві та закордонні відрядження, наукові видання. Ці потреби у бюджеті на 1929–1930 рр. враховані не були, що зазначено в ухвалі [6, 1]. Пленум звернувся до Укрнауки – Українського головного управління науковими уста-

новами при Народному комісаріаті освіти УСРР з проханням «...полагодити всі ці справи, визначити нормальний бюджет на 1929/1930 рік» [6, 1]. Представники пленуму окремо виділили питання оплати закордонних відряджень та закупівлі сучасної закордонної наукової літератури: «Піднести клопотання перед НКО, щоби було дозволено керівникам н. д. (науково-дослідних. – Авт.) установ висилати закордон через місцеві банки на закупку закордонної літератури принаймні декілька карбованців на місяць» [6, 1]. Протокол від 25 червня 1930 р. присвячений виділенню Всеукраїнському історичному музею коштів на наукові дослідження – про «...розподіл 700 крб між відділами, що їх асигновано для науково-дослідної роботи» [7, 19]. Ці кошти планувалося витратити на наступні потреби: «Дослідчі подорожі, придбання речей, що характеризують побут комун і колгоспів, фотографування і придбання матеріалів, що характеризують досягнення в усіх ділянках соц. будівництва» [7, 19].

На основі збережених в НА НХМУ документів можна простежити «внутрішнє життя» і музейне повсякдення, яке дає змогу повніше уявити і зрозуміти історію музейної інституції (Першого державного музею та Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка).

Джерела

1. Листування з Всеукраїнським управлінням охорони пам'яток старовини та мистецтв та ін. про поповнення музею експонатами, матеріальне становище музею за 1919 рік. **НА НХМУ**, оп. 1, спр. 5.
2. Протокол від 26 лютого 1921 року Загальних зборів співробітників з питання матеріальної допомоги. **НА НХМУ**, оп. 1, спр. 25.
3. Листування з Державним Ермітажем, музеями, видавництвами та іншими організаціями з питання придбання експонатів та ін. 22 лютого – 28 грудня 1924 р. **НА НХМУ**, оп. 1, спр. 33.
4. Листування з Наркоматом освіти УСРР, Центральним бюро краєзнавства, музеями та ін. про музейну роботу, експонати та ін. 8 січня – 28 лютого 1928 р. **НА НХМУ**, оп. 1, спр. 59.
5. Протоколи засідань Музейного комітету. 6 лютого – 19 грудня 1929 р. **НА НХМУ**, оп. 1, спр. 69.
6. Протокол від 5 грудня 1929 р. засідання Пленуму керівників науково-державних підприємств м. Києва про перспективи оплати праці наукових співробітників на 1929–1930 рр. **НА НХМУ**, оп. 1, спр. 68.
7. Протоколи засідань Музейного комітету. 4 січня – 28 грудня 1930 р. **НА НХМУ**, оп. 1, спр. 83.